

PREKYBINIAI-KULTŪRINIAI RYŠIAI V—VIII AMŽIAIS

ADOLFAS TAUTAVICIUS

Lietuvos TSR V—VIII a. gyveno keletas baltų genčių — žemaičiai, aukštaičiai, lietuviai, dalis kuršių, skalvių, žiemgalių, sėlių, jotvingių ir, galimas daiktas, dar kokios nors mažesnės, kurių ir vardo neišliko. Jų tarpusavio prekybiniai ir kultūriniai ryšiai ir ryšiai su kaimyninėmis rytų bei vakarų slavų, ugrų-suomių, skandinavų gentimis bei tolesniais kraštais tebėra mažai ištirti. Dar prieš 40 metų B. Nerimas, nagrinėdamas Skandinavijos ryšius su Rytų Pabaltijo kraštais, turėjo apsiriboti rašytiniais šaltiniais ir archeologine medžiaga iš Latvijos TSR bei Rytprūsių, tuo tarpu iš Lietuvos negalėjo pateikti jokių to laikotarpio skandinaviškų radinių¹. Beveik dešimt metų vėliau pasirodžiusiame J. Puzino apibendrinamo pobūdžio darbe V—VIII a. Lietuvos gyventojų prekybiniai ir kultūriniai ryšiai plačiau nenušviesti². Dargi paskutiniame apibendrinamo pobūdžio darbe³ teko apsiriboti keliais teiginiais, kad tokių ryšių V—VIII a. būta.

Tai nėra atsitiktinis reiškinys, o daugelio priežasčių rezultatas. Vidurinis geležies amžius, arba perėjimo į klasinę visuomenę laikotarpis (kituose kraštuose dalį šio laikotarpio vadina dar tautų kraustymosi laikotarpiu), Lietuvoje tebėra mažiausiai tyrinėtas iš geležies amžiaus laikotarpių. Dalis šio laikotarpio tyrinėtų kapinynų medžiagos neišliko, pavyzdžiui, žuvo visa Klaipėdos krašto medžiaga, kaupta iki 1914 m. Karaliaučiaus muziejuose, jos skelbta tebuvo tik nedidelė dalis⁴. Plačiai kasinėtuose Veršvų ar Sargėnų (Kaune) kapinynuose, kuriuose ištirta po kelis šimtus ankstesnių ir vėlesnių kapų,— vos po keliolika šio laiko-

¹ B. Nerimas, Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit, Stockholm, 1929, p. 17—45.

² J. Puzinas, Naujausių..., p. 272—273.

³ LAB, p. 356—357.

⁴ Neskelbta žuvo Aukštikiemių, Andulių, Baičių, Laistų ir kitų kapinynų medžiaga.

tarpio kapų⁵. Panašiai yra ir su Palangos senkapiu, kur aptikta II—III a. ir VIII a. pabaigos—XIII a. pradžios kapai⁶. Iš viso iki šiol kasinėtuose kapinynuose daugiausia buvo aptinkami arba šio laikotarpio pradžios kapai (Eiguliai (Kaune), Maudžiorai, Kelmės raj., Upytė, Panevėžio raj., Tūbausiai, Reketė ir Lazdininkai, Kretingos raj., Šernai, Klaipėdos raj., ir kt.), arba jau šio laikotarpio pabaigos kapai (Jurgaičiai ir Vilky Kampas, Šilutės raj., Paežerys, Šilalės raj., ir kt.).

Reikia pridurti, kad ir iš tyrinėtų šio laikotarpio kapinynų iki šiol palyginti labai nedaug radinių. Rytų Lietuvos pilkapuose tuo metu įsivyravo mirusiųjų deginimo paprotys. Panašiai įvyko Užnemunėje ir iš dalies centrinėje Lietuvoje. Plito šis paprotys ir pietvakarių Lietuvoje, o laikotarpio pabaigoje—pasiekė ir kuršių gyventus plotus, Lietuvos šiaurės vakarų kampą. Mirusiuosius deginant, ugnis sunaikino ir deformavo netgi dalį metalinių, stiklinių dirbinių, todėl įkapių išliko žymiai mažiau. Kai kur, pavyzdžiui, Užnemunėje ir centrinėje Lietuvoje, plintant mirusiųjų deginimui, kiek pasikeitė ir pats įkapių dėjimo paprotys. Jų čia nuo VI—VII a. kur kas mažiau, negu pirmųjų m. e. amžių kapuose.

Dalyje tyrinėtų piliakalnių taip pat visai nėra V—IX a. radinių, nors piliakalniuose aptikta ir pirmųjų m. e. amžių, ir X—XIII a. sluoksnių. Ryškus tokio paminklo pavyzdys yra Nemenčinės piliakalnis, kuriame aptikti tik m. e. pirmųjų amžių ir antrojo tūkstantmečio pradžios sluoksniai⁷. Iš plačiai kasinėto Aukštųjų piliakalnio, Trakų raj., V—VIII a. radinių taip pat labai mažai⁸.

Taigi mūsų muziejuose iki šiol palyginti nedaug V—VIII a. radinių, leidžiančių spręsti apie ryšius su vienu ar kitu kraštu šiuo laikotarpiu.

Kultūrinius ir prekybinius ryšius sunku pasekti dar ir todėl, kad kinta baltų genčių aplinka, svarbūs pakitimai tuo metu vyksta taip pat ir likusioje Vidurio bei Vakarų Europoje: rytuose susiformuoja dregovičių ir krivičių genčių sąjungos. Lietuvių ir latgalių rytiniais kaimynais tampa rytų slavai, o pietuose vakarų slavai, mozūrų ir pamarėnų gentys. Gotlande ir Skandinavijos pusiasalyje formuojasi pirmosios švedų valstybės, kurios šio laikotarpio antroje pusėje pradeda savo ūkinę, o vėliau ir karinę ekspansiją į Rytus, pasiekdamos baltų gentis — iš pradžių kuršius, o po to sembus, žiemgalius⁹.

⁵ O. Navickaitė, Veršvų kapinynas, p. 192, 193; I. Sadauskaitė, Sargėnų kapinynas, Vilnius, 1961 (rankraštis Lietuvos TSR MA Istorijos institute).

⁶ Medžiaga neskelbta, yra VIEM, atskaitos MAII.

⁷ P. Kulikauskas, Nemenčinės piliakalnis, ILKI, t. 1, V., 1958, p. 20—43.

⁸ V. Daugudis, Aukštųjų piliakalnio įtvirtinimai ir pastatai, MAD, ser. A, 1(12), 1962, p. 44, 52.

⁹ B. Nerimas, Die Verbindungen..., p. 10, 14—15.

Tačiau tiek Lenkijoje gyvenusių vakarų slavų genčių, tiek dregovičių ir krivičių V—VIII a. materialinė kultūra tebėra nepakankamai iširta. Jų gyventose srityse tuo metu dar nebuvo miestų — vėliau žinomų amatų ir prekybos centrų. Tai irgi apsunkina prekybinių ryšių su šiomis sritimis išaiškinimą.

V a. žlugo Vakarų Romos imperija. Jos buvusiose šiaurinėse ir vakarinėse provincijose vyko svarbūs ūkiniai ir socialiniai, o kai kur po tautų kraustymosi ir etniniai pasikeitimai. Vergovinė ūkinė sistema iširo. Ją pakeitė feodalizmas su natūraliniu ūkiu. Po karų ir ūkinių pasikeitimų apmirė daugelis antikinio pasaulio prekybos ir amatų centrų, todėl sumenkėjo, o kai kur ir visai nutrūko dalis ryšių tolimaisiais prekybos keliais. Buvusiose Romos provincijose formuojasi smulkios feodalinės valstybės, jose kyla nauji ūkiniai ir politiniai centrai.

Sie įvykiai neigiamai atsiliepė prekybiniams ryšiams. Jie apsunkino mainus, vertė ieškoti naujų prekybos kelių, keitė pačią prekybą ir prekes. Tačiau, kad prekybiniai ryšiai nenutrūko, matyti iš to, jog baltų amatininkams ir toliau nestigo spalvotųjų metalų įvairiems papuošalams. Jų apstu to meto nedegintiniuose kapuose, taip pat Baltijos pajūrio sričių degintiniuose kapuose. Čia vis dar daug įvairių žalvarinių papuošalų, gausėja sidabru padengtų ir sidabrinių dirbinių¹⁰. Matyt, į kraštą nuolat patekdavo vario, alavo, sidabro ir kitų spalvotųjų metalų bei būtiniausių produktų, kurių trūko vietoje, pavyzdžiui, druskos. Tai ir rodytų, kad, apmirus vieniems prekybos keliams, netekus ryšių su vienais prekybos centrais, buvo surandami kiti, nauji.

Su kuo V—VIII a. Lietuvos gyventojai prekiaavo? Atsako į tai respublikos archeologiniuose paminkluose (beveik išimtinai kapinyuose) rasti pavieniai atvežtiniai dirbiniai arba, į juos nusižiūrėjus, vietoje gamintieji daiktai. Jų kol kas nedaug: atskiri kario aprangos ir būtiniai reikmenys, papuošalai, iš dalies ir mūsų amatininkų papuošalai, pagaminti, sekant kitų kraštų papuošalų formomis. Rašytiniuose šaltiniuose tėra vos pora užuominų apie baltų genčių teritoriją ir jų ryšius su kitais kraštais. Pirmiausia tai jau minėta žinia apie aisčių genčių pasiuntinius pas Romos valdovą Teodoriką VI a. pradžioje¹¹. Toliau eina skandinavų sagų ir IX a. rašytinių šaltinių užuominos apie ankstesnius skandinavų žygius į Rytų Pabaltijį, į kuršių žemes, kurių dalis buvo dabartinėje Lietuvos teritorijoje¹².

¹⁰ L. Nakaitė, Senovės lietuvių sidabriniai papuošalai, ILKI, 2, p. 70.

¹¹ Žr. šios knygos p. 8, 75.

¹² B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 85—15.

Ginklai ir kario apranga

Jei importinius stiklo ir emalės karolius, metalinius papuošalus ir kai kuriuos kitus būtinus reikmenis baltų gentys Lietuvoje naudojo jau pirmaisiais m. e. amžiais, tai V—VI a. jos pradeda naudoti ir iš kitų kraštų atgabentus ginklus, kario aprangą. Antai atvežtiniu reikiama laikyti 1958 m. Krikštonyse, Lazdijų raj., rastą dviašmenį kalaviją. Jis aptiktas po Nemuno potvynio nuplauto pilkapiu šalia griaučių su kitų įkapių liekanomis. Kalavijas blogai išliko, aplankstytas, apie 1 m ilgio¹³. Jis išsiskiria iš visų dabar žinomų respublikoje V—VIII a. kalavijų, nes vienintelis tokio ilgio ir dviašmenis. Kituose tyrinėtuose to laikotarpio kapinyuose rasti tik vienašmeniai didelio peilio formos, gana trumpi (40—60 cm ilgio) ir trumpi plačiais galais kalavijai¹⁴.

Jau lenkų archeologas J. Antonievičius atkreipė dėmesį, kad Krikštonių pilkapiu kalavijas forma ir dydžiu labai panašus į Šveicarijos, Suvalkų raj., XXV pilkapyje rastą dviašmenį kalaviją su medine rankena¹⁵. Kaip parodė technologiniai tyrinėjimai, Šveicarijoje rastasis neabejotinai nukaltas Romos provincijose dirbusių prityrusių ginklakalių¹⁶. Matyt, ir Krikštonių kalavijas bus patekęs iš tų pačių gamybos centrų.

1970 m. Taurapilio, Utenos raj., V pilkapyje, po sampilu, gana didelėje 1,6 m gylio duobėje rasti kario griaučiai ir šalia jo jauno žirgo kaulai. Karys palaidotas su daugybe įkapių — kalaviju, dviem ietimis, skydu, kirviu, peiliu, galastuvu, pincetu, geriamuoju ragu, pentiniais ir kt. (pav. 1). Dalis šių daiktų sudaro didžiausią dabar žinomą V a. importuotų daiktų kompleksą. Iš jų svarbiausias — dviašmenis kalavijas (pav. 2) prie dešiniojo kario šono. Kalavijo geležtė apie 5 cm pločio ir 80 cm ilgio su nežymiu išilginiu griovelium. Rankenos įkotė 11 cm ilgio, užbaigta plokščiu, kiek išgaubtu 4 cm ilgio skersiniu. Pati rankena, matyt, buvo medinė. Kalavijas dydžiu ir forma panašiausias į A grupės IV tipą, nors turi ir III tipo bruožų¹⁷.

Kalavijas buvęs medinėse, greičiausiai oda aptrauktose, makštyse. Jos gausiai puoštos metaliniais apkalais (pav. 3); išorinėje pusėje makš-

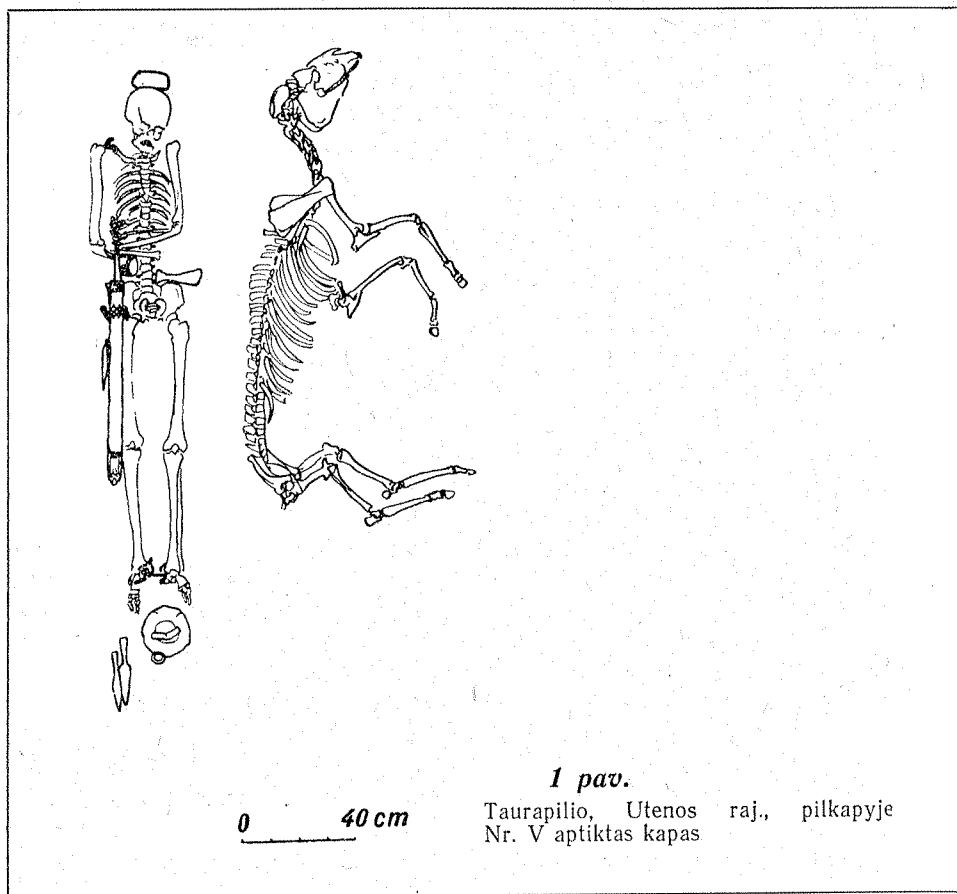
¹³ P. Kulikauskas, Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje, MAD, ser. A, t. 1(6), 1959, pav. 5.

¹⁴ LAB, p. 314—315.

¹⁵ J. Antoniewicz, O kilku importach prowincjonalno rzymskich i kultury „wenedzkiej“, znalezionych na obszarach plemiennych Jaćwieży, „Rocznik Białostocki“, t. 3, Białystok, 1962, p. 196.

¹⁶ J. Antoniewicz, O kilku importach..., p. 196.

¹⁷ E. Behmer, Das zweischneidige Schwert der germanischen Völkerwanderungszeit, Stockholm, 1939, p. 53—82.

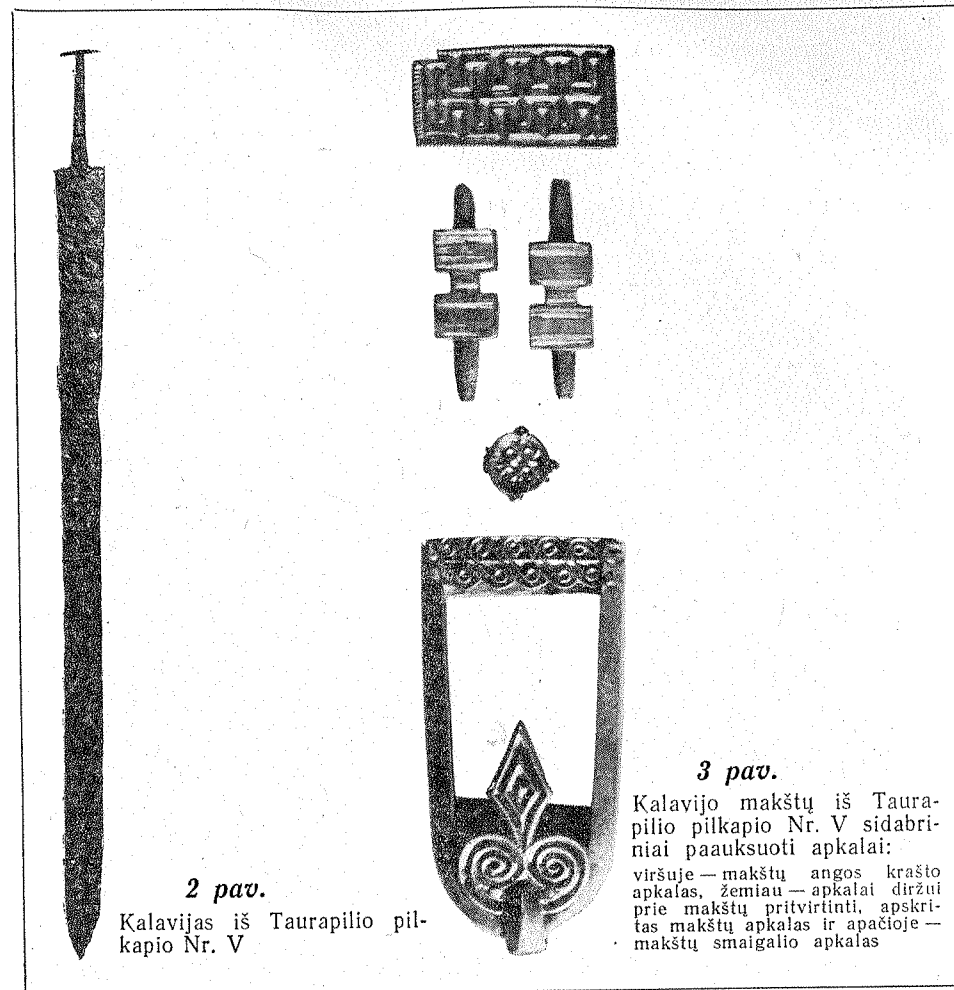

1 pav.

Taurapilio, Utenos raj., pilkapyje
Nr. V aptiktas kapas

ty angos kraštą puošė masyvi 3×5,8 cm dydžio sidabrinė, paausuta reljefinio ornamento (pav. 3 viršuje) plokštelė; kitoje pusėje ant makštų angos krašto — tik plonytė neornamentuota panašaus dydžio sidabrinė plokštelė. 7 cm žemiau nuo plokštelės ant angos krašto makštų išorę puošė dvi lietos pailgos žalvarinės plokštelės — apkalai — smailėjančiais galais. Jos buvusios pritvirtintos viena greta kitos išilgai makštų. Abiejų viršus padengtas priklijuota dvigubo kryžiaus formos sidabrine plokštele, kurios paviršius papuoštas skersiniais įspaustais paausutais ruoželiais. Apkalai turėjo prilaikyti makštis juosusį diržą¹⁸.

¹⁸ Ten pat, p. 25.

2 pav.

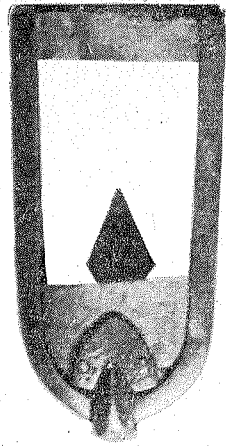
Kalavijas iš Taurapilio pilkapyje Nr. V

3 pav.

Kalavijo makštų iš Taurapilio pilkapyje Nr. V sidabriniai paausuti apkalai: viršuje — makštų angos krašto apkalas, žemiau — apkalai diržui prie makštų pritvirtinti, apskritas makštų apkalas ir apačioje — makštų smaigalio apkalas

Be to, dar žemiau makštų išorinę pusę puošė apskrita apie 1,8 cm skersmens sidabrinė paausuta reljefinio ornamento plokštelė, prikalta prie makštų sidabrinėmis vinutėmis. Tokie papildomi V—VII a. kalavijų makštų apkalai yra gana reti, jų forma įvairi, gaminti jie iš įvairių metalų¹⁹.

¹⁹ Ten pat.

4 pav.

To paties kalavijo makštų smaigalio apkalos „blogoji pusė“

Makštų smaigalį tvirtino ir puošė gana masyvus 12,5 cm ilgio U formos sidabrinis apkalas, kurio viršutinius galus jungė skersinė plokštelė, iš priekio ornamentuota ir paaukuota. Be to, priekinėje pusėje apkalos viduryje pritvirtinta profiliuota geometrinio ornamento paaukuota plokštelė. (Žr. pav. 3 apačioje, pav. 4.)

Daugiau tokių puošnių kalavijo makštų baltų genčių žemėse nerasta. Jų nerasta ir kaimyninėse slavų ir germanų žemėse. Žinomos tik kiek panašios iš Dunojaus baseino kraštų. Pavyzdžiui, Taurapilio kalavijo makštų galo apkalas savo forma ir konstrukcija kiek primena U formos apkalą iš Komoromo Vengrijoje²⁰. Tik ten rastasis sidabrinis apkalas yra kiek ilgesnis, be skersinės plokštelės viršuje, užbaigtas profiliuota buožele, o viduryje jį puošusi plokštelė nepaaukuota, bet papuošta spalvota emale ir granatais.

Po kalavijo geležte rastas tarsi iš kalkakmenio cilindro formos 2,2 cm skersmens karolis, prie kurio viename šone pritvirtintas beveik pusrutulio formos sidabrinis paaukuotas ir ornamentuotas apkalas (pav. 5). Galimas daiktas, karolis puošė peilio ar kalavijo rankenos galą. Tačiau gali būti, kad jis ano meto papročiu buvo pritvirtintas dirželiu prie rankenos,

²⁰ J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Erster Band, Braunschweig, 1905, pav. 457; Zweiter Band, p. 46—47; Dritter Band, lent. 40.

5 pav.

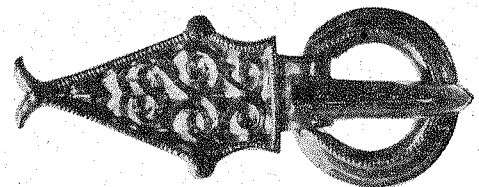
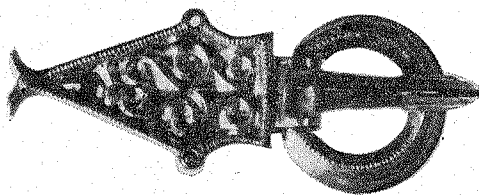
Taurapilio pilkapyje Nr. V po kalaviju rastas sidabru apkaustytas karolis (iš šono ir iš viršaus)

kaip V—VI a. buvo mėgstama hunų, germanų genčių, kurios tam kartais naudojo ir gintaro karolį²¹.

Prie kalavijo makštų rastos trys sidabrinės ir viena geležinė sagtis, matyt, reikalingos makštims prie diržo prisegti. Dvi vienodo dydžio ir formos apskritos 3 cm skersmens masyvios sagtys su penkiakampiu 4,6 cm ilgio apkalu rastos abipus kalavijo, prie apkalų, prilaikiusių makštis juosusį diržą. Sagčių apkalai smailėja ir baigiasi tarsi žuvies uodegyte. Jų paviršius puoštas simetrišku ornamentu, sukomponuotu iš lietuvių S figūrų. Sagties lankelio viršus, liežuvėlio galai ir apkalos viršus paaukuoti (pav. 6, 7). Tačiau vienos sagties liežuvėlis kiek paprastesnis, nepaaukuotas. Matyt, jis nulietas vėliau kito meistro, remontuojant sagtį. Trečioji sidabrinė sagtelė mažytė, ne visai apskrita (1,8—2,2 cm skersmens), bet gana masyvi, puošta tarsi išpauštytais trikampėliais ir taip pat paaukuota (pav. 8).

Įdomu, kad visų trijų sidabrinų sagčių ir jų apkalų kraštinės briaunos, panašiai kaip ir kalavijo makštų angos apkalos pakraščiai bei makštų smaigalio apkalos ornamentuotos plokštelės pakraščiai, su smulkiomis įkartėlėmis. Visas jas jungia ir paauksavimas. Be to, sagčių apkalų ornamente (S figūrų) tarsi pakartojama dalis ornamento iš makštų galo ir apskritojo makštų apkalos bei rankenos diržą puošusio karolio apkalos. Atrodytų, kad kalavijo makštys ir sagtys iš vienu dirbtuvių.

²¹ W. Weeck, *Die Alemannen in Württemberg*, Leipzig, 1931, p. 77—78; D. Csallany, *Archeologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454—568 u. Z.)*, Budapest, 1961, p. 259—260.

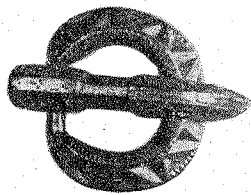
6 pav.

Taurapilio pilkapyje Nr. V prie kalavijo rastos sidabrinės paausutos sagtys

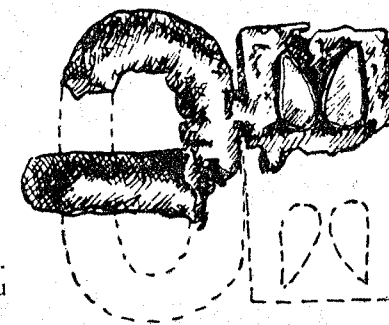
7 pav.

Tos pačios sagtys iš šono

8 pav.

Taurapilio pilkapyje Nr. V prie kalavijo aptikta mažesnė paausuta sagtelė (iš viršaus ir iš šono)

9 pav.

Taurapilio pilkapyje Nr. V rasta geležinė sagtelė su almandiniais puoštu apkalu

Ketvirtoji — geležinė nedidelė ovalinė sagtelė, turėjusi masyvų pusapvalį liežuvėlį; sagtelės išlikusi tik pusė. Prie jos buvęs keturkampis apie 2 cm pločio apkaliukas, kurio tėra tik vienas kraštas su dviem „lizdeliais“. „Lizdelių“ dugnas padengtas plona aukso plokštele ir į juos įdėti almandinai. Atrodo, kad apkalas buvo papuoštas 4 simetriškai išdėstytais almandiniais (pav. 9).

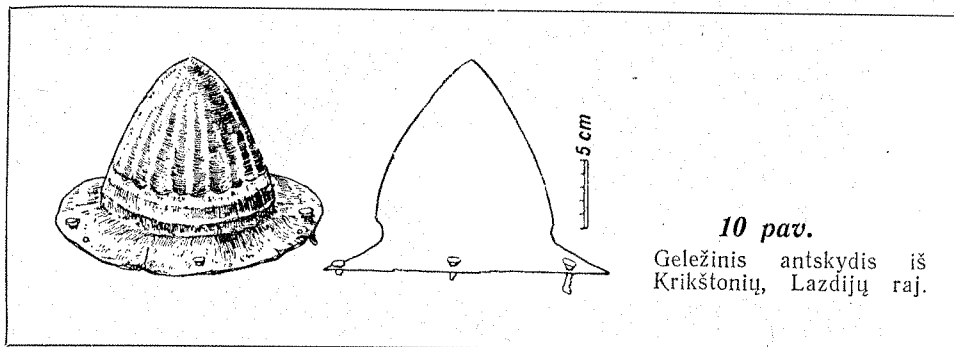
Šios sagtys taip pat yra vienintelis tokių dirbinių radinys Lietuvos TSR teritorijoje.

Ivairiausios formos sagtys su pritvirtintais prie jų puošniais apkalais ypač buvo mėgstamos tautų, gyvenusių vidurio Dunojaus baseine ir į vakarus nuo jo nuo IV—V a. iki pat VIII—IX a. Jos buvo čia vienas iš mėgstamiausių tiek vyrų, tiek moterų papuošalų. Panašių į Taurapilio V pilkapijo sidabrinės ir geležinės su almandiniais sagtis nemaža rasta V a. pirmosios pusės ir V a. vidurio kapuose Jugoslavijoje ir Vengrijoje²².

Taurapilio V a. vidurio kalavijas su puošniomis makštimis ir pridėrintomis sagtimis, matyt, buvo gana ilgai naudojamas. Tai rodytų nulūžusios kai kurios makštų galo apkalo vinutės, kito meistro nulietas paprastesnis sidabrinės sagties liežuvėlis. Karys su šiuo kalaviju palaidotas V a. pabaigoje ar VI a. pradžioje.

Tuo būdu Krikščionių, Šveicarijos ir Taurapilio radiniai rodo, kad jau V—VI a. lietuvių ir jotvingių gentys susipažino su tobulesniais gink-

²² J. Hampel, *Altertümer...*, Erster Band, p. 280—292; Dritter Band, lent. 11:1a, b, 48; W. Weeck, *Die Alemannen...*, p. 64—65; D. Csallany, *Archeologische Denkmäler...*, p. 275, lent. CCLXXIV:1 ir kt.

10 pav.
Geležinis antskydis iš
Krikštonių, Lazdijų raj.

lais — kalavijais. Tada jas pasiekė ir pirmieji dabar žinomi baltų teritorijoje raštuoto (damaskinio) plieno dirbiniai (Šveicarijos kalavijas). Galimas daktas, kad, sekdami šiais kalavijais, vietos kalviai ėmė gaminti trumpesnius vienašmenius kalavijus, kurių pamažu daugėja VII—VIII a. paminkluose.

Įdomu, kad minėtame Krikštonių kapinyne, VI—VII a. sudeginto vyro kape, buvo geležinis antskydis kūgine viršūne, papuošta į apačią plėtėjančiais grioveliais; antskydis apie 15,5 cm skersmens ir 12,5 cm aukščio (10 pav.)²³. Tokios formos antskydžių Lietuvoje daugiau nerasta. J. Antonievičius atkreipė dėmesį, kad tokio pat dydžio ir formos antskydis rastas Vengrijoje, Ujhartyano vietovėje, bet ir ten jis yra vienintelis ir nelaikomas vietiniu gaminiu²⁴. Kiek panašus antskydis yra ir iš Silezijos²⁵.

Iš minėtų radinių dar negalima nustatyti, kur buvo gaminami tokie antskydžiai ir iš kur jie pasiekė Lietuvą. Galime tik spėti, kad jie gaminti Pietų Europoje buvusiose Romos provincijose.

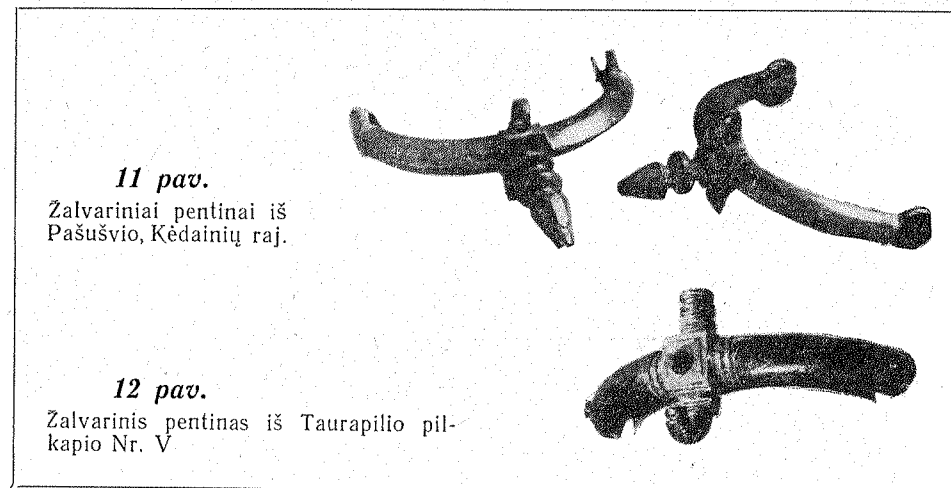
Ryšius su pietiniais kraštais patvirtina ir Pašušvio senkapyje, Kėdainių raj., Taurapilio, Utenos raj., V pilkapyje rastieji žalvariniai pentinai (pav. 11) bei panašaus pentino fragmentas iš V—VI a. kapo Nr. 4 Rūdaičių I kapinyne, Kretingos raj.²⁶ Šie pentinai išsiskiria iš V—VIII a. geležinių ir žalvarinių pentinų, nes jų lankelis prie dirželio buvo prikalamas nitais (vinutėmis), o spyglys — profiliuoto kūgelio

²³ P. Kulikauskas, Naujas archeologinis paminklas, pav. 9:2; E. Radzvilovaitė, Lietuvių genčių skydai II—VIII amžiais, MAD, ser. A, t. 2(21), 1966, p. 137—138, pav. 5.

²⁴ J. Antoniewicz, O kilku importach..., p. 196, pav. 5.

²⁵ Ten pat, p. 196.

²⁶ M. Michelbertas, Rūdaičių I kapinynas, LAP, p. 94, 96, pav. 6:6.

11 pav.
Žalvariniai pentinai iš
Pašušvio, Kėdainių raj.

12 pav.
Žalvarinis pentinas iš Taurapilio pil-
kapio Nr. V

formos; prie pentinų lankelio ties viduriu yra dar skersinis — kryžminis praplatinimas (pav. 12).

Puošnūs tokios formos pentinai, kartais dargi sidabriniai, buvo nešiojami nuo IV a. pradžios Tiuringijoje gyvenusių germanų genčių²⁷. Lietuvoje rastieji gali būti patekę iš Tiuringijos prekiaujant arba jie gaminti čia pat vietoje, tik nusižiūrėjus į atvežtųjų formą. Ir vienu, ir kitu atveju jie liudija, kad IV—V a. mūsų respubliką pasiekdavo iš pietinių germanų sričių tokie dirbiniai, kaip pentinai. Matyt, kad vėliau jų taip pat patekdavo iš germanų ir vakarų slavų kraštų, nes daugelis ir vėlesnių pentinų formų, pavyzdžiui, pentinai su įlenktais į vidų lankelio galais arba pentinai su pusapvalėmis buoželėmis lankelių galuose, yra tokios pat, kaip tų kraštų pentinų. Vadinasi, galima kalbėti ne tik apie prekybą, apie pavienių vieno ar kito tipo pentinų patekimą, bet ir apie šių gaminių įtaką vietinei gamybai.

Ir kai kuriems kitiems masiškai Lietuvos archeologiniuose paminkluose randamiems V—VIII a. dirbiniams analogiškų yra kituose kraštuose. Pavyzdžiui, VI—VII a. rytų Lietuvos pilkapiuose, vyrų ir moterų kapuose, dažnai aptinkamos geležinės ovalinės ar kiek įgniaužtos sagnetelės, kurių priekinė dalis platesnė ir papuošta skersiniais ranteliais²⁸.

²⁷ Vorgeschichte der deutschen Stämme, Erster Band, Urgermanen und Westgermanen, Berlin, 1940, lent. 150:1; B. Tesche, Zur Geschichte der Germanen, Berlin, 1956, lent. 31.

²⁸ LAB, p. 350, pav. 256.

Visai tokių pat geležinių sagčių rasta Vengrijos to laikotarpio paminkluose²⁹.

Be to, nuo VI a. antrosios pusės Vengrijos avarų žirgų kapuose labai daug randama įvairių geležinių balnų kilpų, geležinių žaslių su tiesiais ir lenktais skersiniais³⁰. Galimas daktas, kad ryšiai su šia sritimi (juos rodo jau minėtas antskydis, kalavijas, sagtys, kai kurie papuošalai) darė įtakos geležinėms balnų kilpoms atsirasti VII a. ir Lietuvoje.

Geriamieji ragai

Iš Lietuvos TSR V—VIII a. kapinyuose rastų geriamųjų ragų apkalų savo forma ir ypač ornamentu išsiskiria Rubokų, Šilutės raj., kape Nr. 39³¹ ir vienas Pašušvio, Kėdainių raj.³², senkapyje rastas apkalas.

Rubokų moters kape Nr. 39 rastas geriamasis ragas (pav. 13) turėjo apkaustytą ne tik angos kraštą, bet ir viduje prie angos buvo išklotas žalvario skardele, o išorėje — padengtas plačia ornamentuota sidabro juosta; juosta tiesiomis horizontaliomis linijomis suskirstyta į kelias nevienodo pločio juosteles, kurių viršutinė ir apatinė siauros ir papuoštos įmuštų taškučių eilute. Antroji nuo apačios juostelė papuošta įspaustomis siluetinėmis šuoliuojančių briedžių figūromis, o antroji nuo viršaus — vertikaliomis lašus primenančiomis figūrėlėmis. Nei tokios formos apkalas, nei ornamentavimo, nei paties ornamento mūsų amatininkų gamintuose papuošaluose nėra. Todėl jau A. Becenbergeris, tyrinėjęs Rubokų senkapį, laikė šį apkalą atvežtiniu ir nurodė panašios ornamentikos skandinaviskų apkalų³³.

Gana panašaus ornamento yra ir geriamojo rago liekanos iš Pašušvio (pav. 14). Radinys į muziejų pateko iš suardyto kapo. Tik didelis ornamento panašumas su Rubokų rago apkalu rodytų juos esant maždaug vienalaikiais ir greičiausiai patekusiais taip pat iš Skandinavijos. Pašušvio rago apkalas, panašiai kaip ir Rubokų, tiesiomis horizontaliomis linijomis suskirstytas į 6 beveik vienodo pločio juosteles, viršuje ir apačioje užsibaigiančias dar viena siaurute juostele, puošta įmuštų taškučių eile.

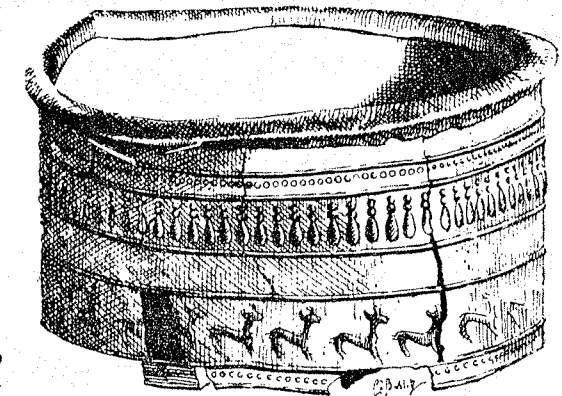
²⁹ J. Hampel, *Altertümer...*, Dritter Band, Atlas, lent. 52, fig. 5.

³⁰ J. Hampel, *Altertümer...*, Erster Band, p. 217—252; Dritter Band, lent. 63, 87, 146, 183 ir kt.

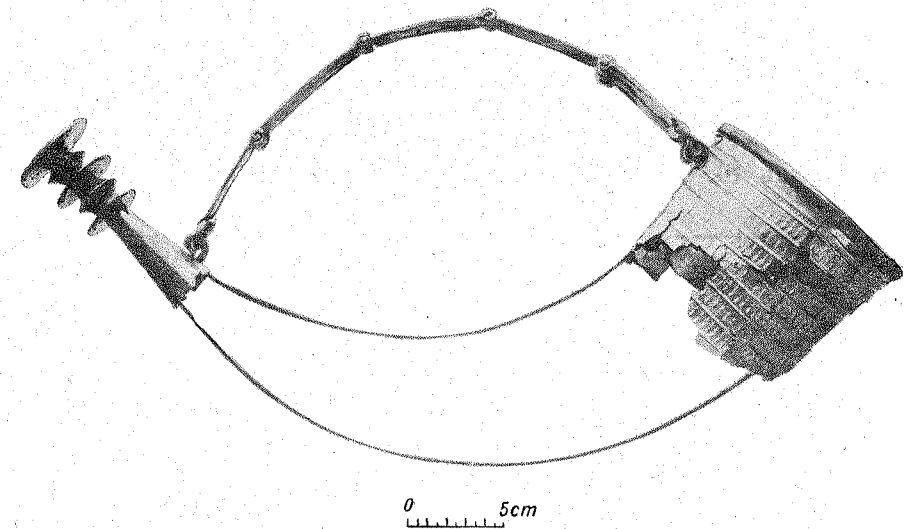
³¹ A. Bezenberger, *Gräberfeld bei Rubocken*, p. 185, pav. 141; LAB, pav. 258.

³² LAB, pav. 257; R. Kulikauskienė, R. Rimantienė, *Senovės lietuvių papuošalai*, kn. I, pav. 356.

³³ A. Bezenberger, *Gräberfeld bei Rubocken*, p. 185—190.

13 pav.
Sidabrinis geriamojo rago apkalas iš Rubokų, Šilutės raj.

14 pav.
Geriamojo rago apkalas iš Pašušvio, Kėdainių raj.

Pradedant antrąja, kas antra juostelė (iš viso 3) ornamentuotos vertikaliais „lašais“, visai panašiais į Rubokų apkalo „lašus“. Likusios trys juostelės papuoštos savotiškais vertikaliomis figūrėlėmis, kurios taip pat svetimos mūsų ornamentikai.

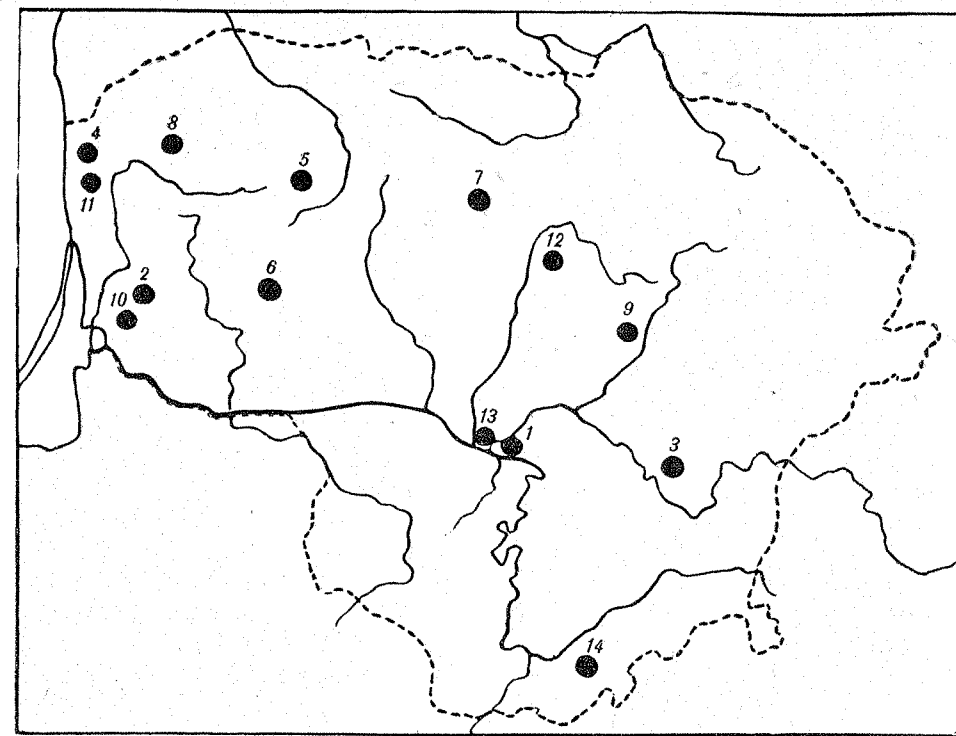
Dar vieno sidabru puošto geriamojo rago likučiai rasti jau minėtame Taurapilio V pilkapiu 5 kape. Geriamasis ragas buvęs padėtas vyrui ant krūtinės, arčiau dešiniojo šono. Jį iš dalies dengė kalavijo rankena. Ragas be taurelės formos apkalo ant smaigalio. Tik jo angos kraštas apkaustytas siaura, kiek storesne sidabro skardele, o žemiau jos ragą juosė 4 cm pločio plona sidabro juostelė, papuošta iš apačios įspaustu ornamentu. Juostelės apatinį kraštą puošė akučių eilutė, o ties viduriu — 3×3 cm kvadratas su spinduliais, einančiais iš centro į kampus; nuo spindulių į šonus dar atsiskiria spiralinės linijos.

Šiam ragui analogiškų artimiausioje kaimynystėje nerandame. Galime tik spėti, kad jis bus patekęs į Lietuvą iš Vidurinės Padunijos kartu su kalaviju ir sagtimis.

Papuošalai

Vieną V—VIII a. atvežtinių dirbinių grupę sudaro stiklo karoliai. (Juos tenka laikyti importiniais, nes stiklo dirbtuvių to meto Lietuvos archeologiniuose paminkluose nerasta.) Reikia išsakyti, kad V—VIII a. kapuose stiklo karolių žymiai mažiau, negu ankstesniuose kapuose. Vadinas, jų mažiau turėta, mažiau nešiota. Šiuo metu žinoma tik keliolika to laikotarpio kapinynų (pav. 15), kuriuose jų aptikta³⁴.

³⁴ Žinomos tokios radimo vietos: 1) Eiguliai, kapai Nr. 11, 13, 14, 46 ir kt., J. Puzinas, Naujausiu..., p. 243, 247; 2) Jurgaičiai, Šilutės raj., 1967 m. kasinėti kapai Nr. 1, 7, 14, 19. Radiniai neskelti yra VIEM, L. Nakaitės kasinėjimų ataskaita LTSR MA Istorijos institute; 3) Karmazinai, Vilniaus raj., 1933 m. tyrinėtas XXIX pilkapis. H. Cehak-Hołubowiczowa, Cmentarzysko kurhanowe z VI i VII w. w. miejscowości Karmazyny koło miasta Troki w Litewskiej SRR, Wiadomości Archeologiczne, t. XXII, zes. 3—4, Warszawa, 1955, p. 324; 4) Lazdininkai, Kretingos raj., kapai Nr. 16, 52, 64, E. Butėnienė, Lazdininkų kapinynas, LAP, p. 150, 157, 159; 5) Maudžiorai, Kelmės raj., kapai Nr. 8, 15, 22, 46, 67, 68, 72, 87, radiniai neskelti, yra Telšių kraštotyros muziejuje. Ten pat yra V. Valatkos 1964 m. ir 1966 m. kasinėjimų ataskaita; 6) Paežeris, Šilalės raj., kapas Nr. 37, radiniai neskelti, yra VIEM, A. Tautavičiaus 1966 kasinėjimų ataskaita yra LTSR MA Istorijos institute; 7) Raginėnai, Radviliškio raj. I. Abramovo tyrinėtas pilkapis Nr. 19, radinys yra Ermitaže; 8) Reketė, Kretingos raj., kapai Nr. 39, 42, 46, 47; O. Navickaitė-Kuncienė, Reketės kapinynas, LAP, p. 168—169, 180—

15 pav.

Stiklo karolių radiniai V—VIII a. tyrinėtuose kapinynuose:

1. Eiguliai, Kaune, 2. Jurgaičiai, Šilutės raj., 3. Karmazinai, Vilniaus raj., 4. Lazdininkai, Kretingos raj., 5. Maudžiorai, Kelmės raj., 6. Paežeris, Šilalės raj., 7. Raginėnai, Radviliškio raj., 8. Reketė, Kretingos raj., 9. Riklikai, Anykščių raj., 10. Rubokai, Šilutės raj., 11. Rūdaičiai, Kretingos raj., 12. Upytė, Panevėžio raj., 13. Veršvai, Kaune, 14. Verseka, Varėnos raj.

Tuo tarpu tokių šio laikotarpio kapinynų, kaip Tūbausiai, Kretingos raj., Greižėnai, Šilutės raj., medžiagoje stiklinių karolių visai nėra. 1966 m. Paežeryje, Šilalės raj., ištyrus 133 VII—VIII a. kapus, stiklinių

181; 9) Rubokai, Šilutės raj., kapas Nr. 39, A. Bezenberger, Gräberfeld bei Rubocken, p. 166—167, 179—180; 10) Rūdaičiai, Kretingos raj., kapai Nr. 6, 31 ir 39, M. Michelbertas, Rūdaičių I kapinynas, LAP, p. 98, 104, 106; 11) Upytė, Panevėžio raj., keliuose V—VI a. kapuose, J. Puzinas, Naujausiu..., p. 241; 12) Veršvai, Kauno m., kapai Nr. 253 (151) ir 296 (189), O. Navickaitė-Kuncienė, Veršvų kapinynas, p. 245; 13) Verseka, Varėnos raj., W. Szukiewicz, Kurhan ciałopalny przy wsi Wersoco w pow. Lidzkim, gubernii Wileńskie, Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, t. XI, Kraków, 1910, lent. XXIX: 4, 5.

karolių rasta tik viename kape. Tik viename kape jų rasta ir Rubokuose, Šilutės raj. Jų ypač mažai VI—VII a. kapuose.

Daugiausia ir įvairiausių spalvų bei formos stiklo karolių aptinkama V a. kapuose. Be to, tarp jų pasitaiko ir vienas kitas emalės karolis, o apvarose jie dažnai suverti su gintaro karoliais bei įvijėlėmis. Apskritai kaklo apvarose stiklo karolių dažniausiai nedaug. Kartais tarp gintaro karolių jų tik vienas kitas. Didelių stiklo karolių apvarų pasitaiko žymiai rečiau. Pavyzdžiui, Maudžiorų kapinyne tik viename V a. kape (Nr. 67 a) rasti 44 mėlyno stiklo karoliukai.

Vyrauja rutulio formos melsvi ir mėlyno stiklo karoliukai; pasitaiko dvigubų, trigubų, kartais ne visai taisyklingos formos. Labai retai aptinkami netaisyklingo cilindro formos karoliai su išilginiais grioveliais ar skersiniais gunkleliais. Žalsvieji stiklo karoliukai dažniausiai lęšio arba dvigubo kūgio formos. Kitų spalvų ir formų karolių labai nedaug; Upytėje ir Eiguliuose rasta gelsvų dvigubo nupiauto kūgio formos karoliukų ir pavienių pailgų raudonų ir juodų karolių.

Susidaro įspūdis, kad V a. ir VI a. pradžioje stiklo karoliai dar buvo iš tų pačių gamybos centrų rytinėse ir vakarinėse Romos provincijose, kaip ir I—IV a. stiklo karoliai. V a. ir VI a. pradžios karoliai spalva ir forma panašūs į III—IV a. kapuose rastuosius karolius. Įdomu, kad netgi emalės pavieniai karoliai apvarose aptinkami iki VII a. Pavyzdžiui, vienas margas (geltonos, raudonos ir mėlynos spalvų) emalės karolis buvo rastas Rubokų kape Nr. 39³⁵.

Bene mažiausiai stiklo karolių per visą m. e. pirmąjį tūkstantmetį randama VI—VII a. kapuose. Matyt, dėl tam tikrų priežasčių jų įvežimas iš senųjų, nuo pirmųjų amžių žinomų gamybos centrų nutrūko. Nuo VII a. Europoje, be žalsvų ir melsvų ar mėlyno stiklo karolių, plinta ir tamsaus stiklo netaisyklingo rutulio formos karoliai su spalvotomis akutėmis. Vienu autorių nuomone, tokie karoliai į Rytų Europą pateko iš Viduržemio jūros kraštų ar šiaurės Kaukazo³⁶, o kiti — jie atgabenti iš Galijos³⁷. Šie karoliai dažniau aptinkami Lietuvos TSR vakarų rajonuose, ypač IX a. paminkluose. Bene ankstyviausi tokie akutėmis puošti karoliai aptikti Rubokų kape Nr. 39, kur VII a. moters kape, be kitų papuošalų, rasta 10 tokių karoliukų kartu su 5 mėlyno stiklo cilindrinės formos išilgai rantytais karoliais. Pastarieji taip pat būdingi ypač IX—XI a. Lietuvos pajūrio kapinynams.

³⁵ A. Bezzenberger, Gräberfeld bei Rubocken, p. 180.

³⁶ З. Л. Львова, Стекланные бусы Старой Ладоги, часть I. Способы изготовления, Ареал и время распространения, Археологический сборник, вып. 10, Ленинград, 1968, стр. 70—72.

³⁷ K. Voigtmann, Ein fränkisch-alemanisch Grabschmuck im Samland, Altpreussen, 1942, H. 1, p. 12—13.

Atvežtinėmis reikėtų laikyti ir mėlyno stiklo akutes, kuriomis Lietuvos pajūrio, kartais ir šiaurinės Lietuvos dalies amatininkai puošdavo žalvarinius ir sidabrinius papuošalus — smeigtukų galvutes, pakabučius, rečiau seges. Tačiau jų technologiniai tyrimai dar neatlikti ir nenustatyta, ar tai šiam tikslui darytos akutės, ar jos iš perpiauto (perskelto) karoliuko, nušlifavus skėlimo vietą.

Kai kurių duomenų kultūriniais ir prekybiniais ryšiams išaiškinti duoda ir šio laikotarpio metaliniai papuošalai, ypač antkaklės ir segės. Dauguma šių papuošalų, be abejonės, pagaminti vietoje ir turi aiškius lokalinius bruožus. Kartu randami ir pavieniai papuošalai, būdingi kitoms genčių grupėms, kitiems kraštams. Gamybos savybės leidžia teigti, kad vieni iš tokių papuošalų yra atgabenti iš kitur, o kiti kartais pagaminti vietoje, sekant matytu iš kitur atgabentų papuošalų, jo forma.

Dar prieš trisdešimt metų H. Mora yra pastebėjęs, kad šio laikotarpio pradžioje (V a.) baltų genčių nešiotos sidabrinės ir žalvarinės antkaklės kiek plonėjančiais viela apvyniotais galais, kurių vienas baigiasi kilpele, o antras — kabliuku, būdingos ne tik baltams, bet plačiai nešiotos vidurinėje Padneprėje. Jo nuomone, šios antkaklės galėjo būti iš ten atgabentos į Rytų Pabaltijį³⁸. Tačiau formos paprastumas ir jų gausumas Lietuvos V a. kapinyuose leidžia spėti, kad tokios antkaklės greičiausiai buvo gaminamos vietoje pagal iš ten patekusius prototipus³⁹.

Panašiai yra su baltų genčių nuo V—VI a. nešiotomis antkaklėmis storėjančiais, užkeistais galais. Joms prototipų apščiai Vokietijoje ir Skandinavijoje⁴⁰. Galime spėti, kad ir storėjančiais viela apvyniotais bei žiedeliais papuoštais galais antkaklės ir dėželinės antkaklės buvo pradėtos gaminti pagal panašios formos antkakles-prototipus, randamus III—IV a. Vidurio Europos kapuose⁴¹. Netgi gana plačiai nešiotų V—VI a. Lietuvoje antkaklių su kabliuku ir rakto skylutės formos kilpele užkabinimui prototipais greičiausiai buvo panašios antkaklės, nešiotos IV—V a. Tiuringijoje, Slovakijoje ir kitose srityse⁴².

³⁸ H. Mora, Die Eisenzeit in Lettland..., Bd. II, p. 317—319.

³⁹ J. Puzinas, Naujausiu... p. 256.

⁴⁰ H. Mora, Die Eisenzeit in Lettland..., Bd. II, p. 322; B. Linke, Eine baltische Halsringform der Völkerwanderungszeit, Prähistorische Zeitschrift, Bd. XXVIII—XXIX, H. 1—2, Berlin, 1938, p. 129.

⁴¹ Vorgeschichte der deutschen Stämme, Dritter Band, Ostgermanen und Nordgermanen, lent. 412, 414.

⁴² Vorgeschichte der deutschen Stämme, Erster Band, Urgermanen und Westgermanen, lent. 144: 1; Zweiter Band, Westgermanen, lent. 238:12, 300:5, 6; Dritter Band, Ostgermanen und Nordgermanen, lent. 459.

Dauguma dabar žinomų muziejuose esančių iš Lietuvos kapinynų antkaklių storėjančiais užkeistais galais, viela apvyniotais ir žiedeliais papuoštais galais, dėželių ir rakto skylutės formos kilpele užkabinimui pagaminta čia pat vietinių amatininkų. Tai patvirtina šiems papuošalams būdingas ornamentas ir kiti bruožai.

Matyt, kad krašto amatininkai tik sekė iš kitur patekusių pavienių antkaklių forma, pritaikydami ją vietiniams reikalavimams. Vien pagrindinių formos bruožų bendrumas liudija, jog buvo žinomi atvežtiniai šių antkaklių prototipai. Tačiau tokių atvežtinių antkaklių iki šiol Lietuvoje nerasta, bent jau nėra jų mūsų muziejuose.

Panašiai apie kultūrinius ryšius galime spręsti ir iš to laikotarpio segių. Iš daugelio Lietuvoje aptinkamų lankinių žieduotų segių išsiskiria V a. pradžios kapuose rastos 3 lankinės žieduotosios segės su dvigubomis įvijomis. Dvi iš jų rastos Gibaičių kapinyne, Šiaulių rajone⁴³, ir viena Miežionių pilkapiuose, Švenčionių rajone⁴⁴. Lankinės segės su dvigubomis įvijomis nėra būdingos Lietuvai. Žinome tik šiuos tris egzempliorius. Tuo tarpu Vidurio Europoje III—IV a. kapuose jos aptinkamos gana dažnai. Čia yra dargi su triguba įvija, dalis jų sidabrinės ar net auksinės, kartais puoštos akmenimis⁴⁵. Viena iš Gibaičiuose rastųjų segių su labai aukšta užkaba adatai; tuo ji skiriasi nuo gausių vietinės gamybos žieduotųjų segių⁴⁶. Taigi šias tris seges dvigubomis įvijomis greičiausiai tenka laikyti importinėmis.

Kita importinių segių grupė, arba bent rodanti prekybinius ir kultūrinius ryšius su Centrine ir Pietryčių Europa, yra vadinamosios pirštuotosios segės. Jos plačiai paplitę V—VII a. paminkluose nuo Kerčės rytuose iki Šiaurės jūros vakaruose ir laikomos būdingomis ypač germanų ir slavų gentims⁴⁷; jų forma ir ornamentas labai įvairūs. Pavie-

⁴³ B. Tarvydas, Šiaulių Kraštotyros Dr-jos archeologiniai tyrimai 1932 metais, Šiaulių metraštis, Nr. 4, Šiauliai, 1933, pav. 10 (apačioje dešinėje) ir pav. 14 (centre); J. Puzinas, Naujausių..., p. 224.

⁴⁴ Ф. В. Покровский, К исследованию курганов и городищ на восточной окраине современной Литвы. Труды IX археологического съезда, т. II, табл. XI:19a; R. Kulikauskienė, R. Rimantienė, Senovės lietuvių papuošalai, kn. I, pav. 183.

⁴⁵ Vorgeschichte der deutschen Stämme, Erster Band, lent. 146:1, 2; Dritter Band, lent. 411, 466:1.

⁴⁶ B. Tarvydas, Šiaulių Kraštotyros..., pav. 10, apačioje.

⁴⁷ Vorgeschichte der deutschen Stämme, Erster Band, pav. 106, 107 ir kt.; B. Schmidt, Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa, Halle, 1961, lent. 31—35; J. Werner, Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts. Reinecke Festschrift, Mainz, 1950, p. 150—172, lent. 27—43; J. Werner, Neues zur Frage der slawischen Bügelfibeln aus südeuropäischen Ländern, Germania,

niai pirštuotų segių egzemplioriai pasiekė ir baltų genčių plotus. Daugiausia jų rasta galindų srityje. Toliau į šiaurę jų mažėja. Iš dabartinės Lietuvos žinomi tik 4 egzemplioriai, kurių 3 rasti Klaipėdos krašte⁴⁸ ir pateko į „Prūsijos“ muziejų Karaliaučiuje, kur dingo per antrąjį pasaulinį karą. Ketvirtoji šio tipo segė rasta Dailidėse (Dailidiškėse?), Molėtų raj.⁴⁹ (pav. 16). Kaimyninėje Latvijoje, tai yra dar toliau į šiaurę, rasta irgi tik 5 šio tipo segės⁵⁰. Taigi lietuvių ir latvių genčių plotuose šios segės gana retas radinys.

Visos keturios Lietuvoje rastosios yra skirtingų formų. Kalotėje rastosios segės išliko tik dalis (pav. 17). Iš tos dalies matyti, kad ji buvo su ištęsto rombo formos kojele ir įviją dengusiu pusapvaliu skydeliu, kurio pakraštyje nedidelės skylutės. Tuo tarpu Aukštikiemių segė su trimis „pirštais“ ir siaura ištęsto rombo formos kojele, užbaigta tarsi gyvulio galvute — apvalia buožele. Tai turėtų būti ankstyvos pirštuotos segės, būdingos daugiau V—VI amžiams.

Iš Šreitlaukio į „Prūsijos“ muziejų pateko tik kojelė VII a. būdingos pirštuotos segės; kojelė užbaigta tarsi žmogaus galva. Labai panaši gerai išlikusi, bet rūpestingiau pagaminta tokios pat formos segė rasta kitame Nemuno krante, kaimyniniame Linkūnų kapinyne⁵¹; panašios aptinkamos Vengrijoje, Kerčeje ir kt. Jau skelbdamas šį radinį, K. Voigtmanas atkreipė dėmesį, kad Šreitlaukio segės fragmentas labai nerūpestingai, grubiai ornamentuotas, todėl spėjo, jog tai gali būti ir vietinis sekimas pirštuotomis segėmis⁵².

Labai paprastu ir grubiu ornamentu išsiskiria VI—VII a. būdinga pirštuota segė ir iš Dailidžių. Ji su 5 trumpučiais „pirštais“ ir pusapskri-

Bd. 38, H. 1—2, 1960, я. 114—20; А. К. Амброс, Дунайские элементы в раннесредневековой культуре Крыма (VI—VII вв.), КСИИ, вып. 113, 1968, стр. 11.

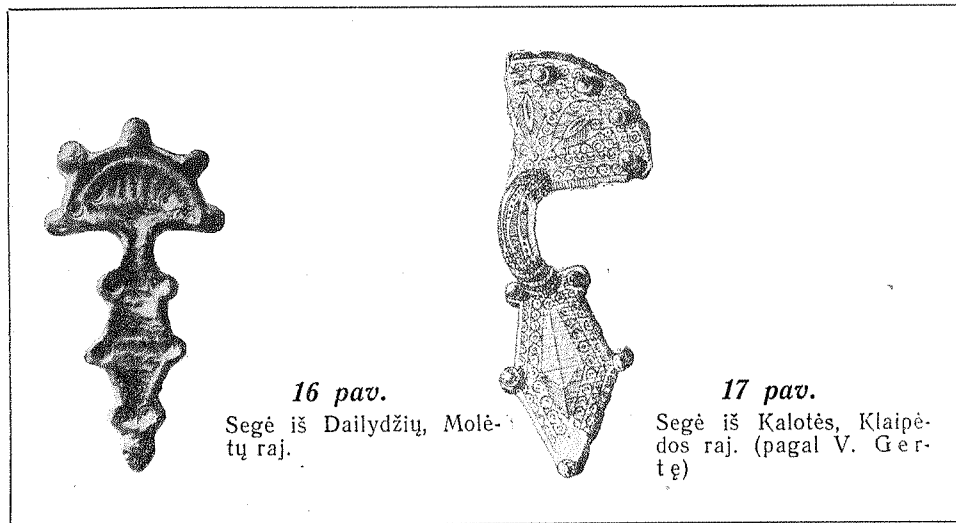
⁴⁸ 1) Aukštikiemiai, Klaipėdos raj., kapas Nr. 102, buv. Provincijos muziejaus kolekcija, Nr. 8371; 2) Kalotė, Klaipėdos raj., atsitiktinis radinys, „Prūsijos“ muziejuje V, 79/7142; 3) Šreitlaukis, Silutės raj., „Prūsijos“ muziejuje iš buv. E. Giseviaus kolekcijos, K. Voigtmann, Zwei Ostpreussische Fibeln mit menschlicher Maske als Fußknopf, Altpreussen, 1939, H. 4, p. 114—115, pav. 3; J. Werner, Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts, Reinecke Festschrift, p. 156, lent. 28:9.

⁴⁹ Inventoriaus knygoje nurodyta, kad rasta Dailidėse, buv. Joniškio vls., Utenos aps. Radinys KVIM, inv. Nr. 1836.

⁵⁰ V. Ginters, Kāds videja dzels laikmeta latviešu ornaments, Senatne un māksla, 1937, II, pav. 8; V. Urtans, Latvijas iedzīvotāju sakari ar slaviem I g. t. otrajā pusē, Arheoloģija un etnografija, VIII, Rīgā, 1968, p. 74—75, pav. 14.

⁵¹ Kapas 201 a. K. Voigtmann, Zwei ostpreussische Fibeln..., pav. 3.

⁵² K. Voigtmann, Zwei ostpreussische Fibeln..., p. 115.

16 pav.
Segė iš Dailydžių, Molėtų raj.

17 pav.
Segė iš Kalotės, Klaipėdos raj. (pagal V. Gertę)

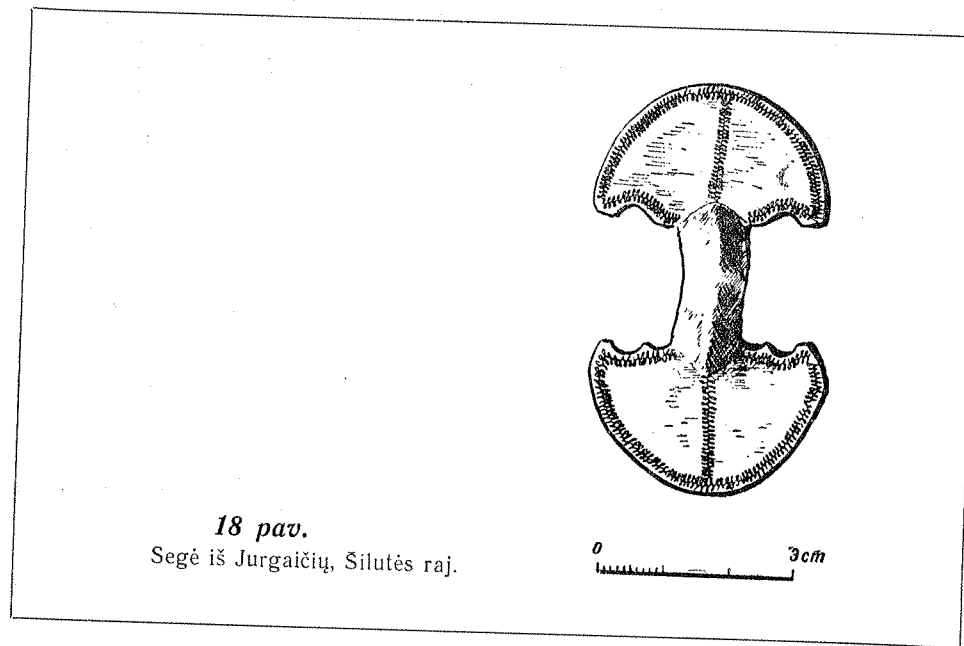
čiu skydeliu virš įvijos, trumpu žemu lankeliu ir ištęsto rombo formos kojele, užbaigta apačioje tarsi smailia galvute. Kojelė puošta tik trimis poromis nerūpestingai įmuštų akučių. Panašiai ornamentuotas ir įviją dengiąs skydelis (pav. 16). Todėl ir ši segė tartum vietinių amatininkų bandymas, primenantis frankų pirštuotas seges⁵³.

Tai, kad šiandien turime vos keletą vietinių ar kaimyninių kraštų amatininkų pagamintų pirštuotų segių, rodo, jog jos baltų gentyse nepriėjo, matyt, nebuvo mėgstamos, ir vietiniai jų pakaitalai neišsivystė, nepaplito. Išlikę pirštuotų segių egzemplioriai tik iliustruoja VI—VII a. prekybinius ir kultūrinius ryšius su germanų, slavų kraštais.

Iš Lietuvoje rastų segių išsiskiria ir Jurgaičių, Šilutės raj., kapinyne rasta ir Švėkšnos vidurinės mokyklos kraštotyros rinkiniuose saugoma žalvarinė simetriška segė (pav. 18). Panašaus dydžio ir formos vadinaimų simetriškų segių apščiai randama VII a. pabaigos—VIII a. pradžios frankų, daugiausia vyrų, kapuose⁵⁴. Taigi Jurgaičių radinys yra dar vienas liudininkas ryšių su Pareinės sritimis VIII a. pradžioje.

Tuo tarpu plačiausiai tuo metu Lietuvos gyventojų ir iš viso baltų genčių vartotos lankinės segės, neabejotinai vietinės gamybos. Tačiau kai kurios jų grupės turi daug bendro su kitų kraštų segėmis. Sakysim,

⁵³ Vorgeschichte der deutschen Stämme, Erster Band, pav. 106, 107.
⁵⁴ K. Böhner, Die fränkische Altertümer des Triererlandes, I. Teil, Berlin, 1958, p. 89—91, lent. 12:4.

18 pav.
Segė iš Jurgaičių, Šilutės raj.

0 3cm

V—VI a. mėgtos lankinės ilgakojės segės lietine užkaba turi labai daug bendrų bruožų (dydis, ornamentas, įvijos buoželių forma ir kt.) su gotlandiečių segėmis⁵⁵.

Žymiai mažiau duomenų apie įtakas smeigtukų formoms. Šie papuošalai lietuvių ir latvių genčių V—VIII a. buvo daug labiau mėgstami ir nešiojami, negu kitų baltų genčių. Smeigtukais puošėsi beveik tik moterys. Gal todėl jie daugiausia ir išlaikė vietinius formas ir ornamento bruožus.

Šiuo metu galima atkreipti dėmesį tik į vieną faktą, kuris gal atsitiktinis, o gal ir atspindi tam tikrus ryšius, įtakas. VII—VIII a. Žemaitijos pietvakarių kampo kapinynuose kartais pasitaiko ilgų gana masyvių smeigtų su išploto ir ištęsto rombo formos praplatinimu, nuo kurio žemyn eina apskrita plonėjanti adata, o aukščiau minėto rombo — apskritas, storesnis lygiai nukirstas smeigtuko galas⁵⁶. Visiškai tokios pat formos smeigtukų randama ir Vengrijos to laikotarpio paminkluose⁵⁷.

⁵⁵ B. Nerman, Die Völkerwanderungszeit Gotlands, Stockholm, 1935, lent. 36, 37.

⁵⁶ Jų rasta Jurgaičių ir Stragnų kapinynuose, Šilutės raj., radiniai yra VIEM.

⁵⁷ J. Hampel, Altertümer..., Erster Band, fig. 1025.

Pagaliau galima pridurti, kad V—VII a. plačiai nešiotos storagalės apyrankės nėra vien tik Lietuvos gyventojų arba vien tik baltų genčių papuošalas, jos nešiotos visame Rytų Pabaltijyje ir Skandinavijoje, Vokietijoje, slavų gyventuose kraštuose⁵⁸.

Peržvelgę V—VIII a. Lietuvos gyventojų papuošalus ir kai kurią kitą archeologinę medžiagą, matome, kad Lietuvos gyventojai palaikė gana intensyvius ryšius su kaimyninėmis ir tolesnėmis sritimis, iš kurių juos pasiekdavo ne tik spalvotų metalų žaliava bei kiti produktai, bet ir paskiri dirbiniai — papuošalai, ginklai, aprangos reikmenys. Todėl dalis jų papuošalų — antkaklės, segės ar apyrankės — yra panašūs į kitų kraštų papuošalus ir aprangos reikmenis.

Stikliniai karoliai, ginklai ir kiti radiniai rodo, kad iš pradžių, ypač V a. ir, gal būt, VI a. pirmojoje pusėje, buvo stengiamasi palaikyti intensyvius prekybinius ryšius su buvusiomis Romos provincijomis. Tačiau, kintant padėčiai provincijose, pamažu stiprėja ryšiai su Vengrijos, Jugoslavijos, Vokietijos teritorijose gyvenusiomis tautomis ir gentimis. Sunku dar ką pasakyti apie ryšius su Skandinavija. Bene vieninteliai šio laikotarpio tokius ryšius atspindintys radiniai yra VII a. geriamųjų ragų apkalai iš Rubokų ir Pašušvio. Ryšiai su skandinavais intensyvėja tik IX—X amžiais. Panaši padėtis yra su santykiais tarp Lietuvos gyventojų ir rytų slavų. V—VIII a. jie dar sunkiai nusakomi. Archeologinė medžiaga rodo, kad jų vaidmuo ūkiniame gyvenime didėja tik vėliau, kai susidaro Rusios valstybė ir išauga miestai.

Baigiant kalbėti apie V—VIII a. kultūrinius prekybinius ryšius, reikia pridurti, kad tuo laikotarpiu gyventojų nuolat daugėja, jų savitarpio ryšiai tvirtėja. Todėl ir išryškėja atskirų genčių materialinės kultūros specifiniai bruožai, kultūrinės ir etnografinės sritys, kurių savitumai išsilaiko iki XII—XIII a.; dėl to jos gali būti priskiriamos atskiroms gentims, minimoms rašytiniuose šaltiniuose. Tačiau kartu tenka pabrėžti, kad šios sritys nėra izoliuotos viena nuo kitos, ryšiai tarp jų vis intensyvėja. Jau galima kalbėti apie pastovius vietinius tarpgentinius mainus, prekybinius ryšius. Juos ryškiai atspindi gintaro karolių paplitimas žymioje Lietuvos dalyje, daugelio vienodos formos papuošalų plačioje srityje (pavyzdžiui, storagalių apyrankių, lankinių segių) ir kitos medžiagos (sakysim, grublėtosios keramikos) išplitimas visoje Lietuvoje. Tačiau iš šiandien turimos archeologinės medžiagos dar negalima nustatyti svarbiausių V—VIII a. prekybos centrų ir kelių Lietuvoje.

⁵⁸ N. Åberg, Ostpreussen in Völkerwanderungszeit, Upsala, 1919, p. 133; J. Puzinas, Naujausių..., p. 267—268.

PREKYBINIAI RYŠIAI IX—XIII AMŽIAIS

ONA KUNCIENĖ

IVADAS

Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu (IX—XIII a.) žymiai suaktyvėjo lietuvių genčių ekonominis-visuomeninis gyvenimas. Plinta ariamoji žemdirbystė — pagrindinis to meto verslas. Reikia pabrėžti, kad, plintant žemdirbystei, Lietuva vis tankiau apgyvendinama.

Vystosi ir kiti verslai, ypač amatai, jie šiuo laikotarpiu jau atsiskiria nuo žemdirbystės. Plintant žemdirbystei ir amatams, intensyvėja prekyba ne tik krašto viduje, bet ir su kitais kraštais, o tai irgi teigiamai veikia krašto ekonominį ir socialinį gyvenimą.

Gamybinių jėgų vystymasis, ariamosios žemdirbystės augimas, amatų atsiskyrimas nuo žemės ūkio, prekybinių ryšių pagyvėjimas sudarė sąlygas socialinei nelygybei. Iš bendruomenės išsiskiria stambesni žemvaldžiai, kurie rūpinasi gauti prabangių atvežtinių daiktų: sidabrinių papuošalų, sidabrinių monetų (arabų ir iš Vakarų Europos), puošnios žirgo aprangos ir kt. Daugiau atgabenama spalvotųjų metalų vietiniams amatininkams.

Taigi išaugęs lietuvių genčių ekonominis-visuomeninis gyvenimas priklaušė taip pat nuo prekybos.

Pagyvėjusi prekyba su Rytų ir Vakarų Europos kraštais leido lietuvių gentims geriau pažinti tų kraštų ekonominį bei kultūrinį gyvenimą, jų dirbinius, tobulesnę gamybą, prisidėjo prie vietinių amatų vystymo. Jau XI a. lietuvių gentys iš rytų slavų išmoko žiesti molinius puodus; dėl to šiuo laikotarpiu Lietuvoje jau vyrauja žiesti puodai. Išmokta gaminti taip pat ir kitus dirbinius — cilindrinės spynas, kai kuriuos kirvius. Lietuvių genčių meistrai geriau susipažino su sidabro granuliavimu bei filigranavimu, kai kuria kita technologija.

Nagrinėjant lietuvių genčių prekybinius ryšius IX—XIII a., reikia daug ką išsiaiškinti: su kokiais kraštais ir centrais jos prekiavo, kuo daugiausia prekiavo, kur ėjo prekybiniai keliai tiek krašto viduje, tiek kituose kraštuose. Pagaliau svarbu yra nustatyti ir pinigines sistemas